

LUBOMĚR LIPTÁK

Lubomír Lipták
Storočie dlhšie ako 100 rokov

Tretie vydanie, vo vydavateľstve MAMAŠ vydanie prvé.
Výber textov zostavil Ivan Kamenec.

Copyright © Lubomír Lipták, dedičia 1999, 2011, 2026.
Slovak edition © Vydavateľstvo MAMAŠ 2025
All rights reserved

www.mamasknihy.sk
info@mamasknihy.sk

ISBN 978-80-8268-321-2

**STOROČIE
DLHŠIE
AKO 100
ROKOV**

OBSAH

1. NAMIESTO PREDSLOVU

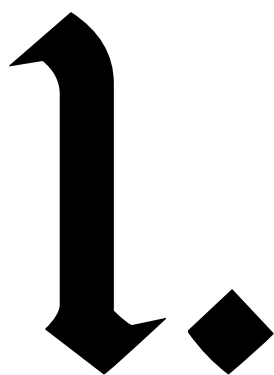
Storočie dlhšie ako sto rokov

10

2. V ČASE A PRIESTORE

História a kybernetika	22
Poloha Slovenska na javisku európskych dejín	28
Úloha a postavenie historiografie v našej spoločnosti	40
Dlhodobé trendy a národnostná otázka	66
Premýšľanie o vede a našich dejinách	73
M. R. Štefánik 1880 – 1919: Pravý muž v pravý čas na pravom mieste	80
Poznámky o historiografii novších dejín	89
Slovensko v prvej a druhej svetovej vojne	95
„Vzostupy“ a „pády“ Gustáva Husáka	105

Pripravenosť Slovenska na demokraciu	126
Do Európy! Ale akej?	135
Odfatá ruky	141
Slovensko a Európa	147
Charakter druhej svetovej vojny a SNP	156
Tri tradície povstania	164
Iná vojna	175
Vonkajšie a vnútorné faktory formovania politických systémov na Slovensku	187
Slovensko-české vzťahy (historické poznámky)	198
Ľavica na Slovensku v 20. storočí	205
Historické pojmy	215
Čo sú slovenské dejiny?	
Konflikt politiky a vedy	225
Modernizácia Slovenska:	
Národ, štát, spoločnosť	234
Aké dejiny potrebujeme?	243
Strategické elity na Slovensku	252
Rošády na piedestáloch	270
Poznámky	306
Výberová bibliografia	308

NAMIESTO PREDSLOVU

STOROČIE DLHŠIE AKO STO ROKOV

O dvadsiatom storočí proroci na jeho začiatku a historici na jeho konci vyslovili natoľko protichodné súdy, že nevedno, či je predpolím raja, alebo predvečerom apokalypsy. Ak uvažujeme o uplynulých sto rokoch ako o osudoch ľudí – a dejiny sú alebo by mali byť predovšetkým o tom – majú pravdu jedni i druhí. Bolo mnoho dvadsiatych storočí. Samozrejme, iba keď odhliadneme od faktu, že pre historiografiu ako vedu dvadsiate storočie nejestvuje.

Väčšina ľudstva takto definovaný výsek z toku času, odvodený od neistých kalendárových výpočtov stredovekého európskeho mnícha, neoslovuje; majú iné prelomové udalosti, ctené osobnosti, iných prorokov a zakladateľov, teda aj iné éry, od ktorých sa odvíja ich kalendár a jubileá. Dokonca aj do našich dejín prenikli tieto inopočty. Pristúpenie Slovenskej republiky k Paktu troch mocností (Nemecka, Talianska a Japonska) je v zbierke zákonov datované: „24. novembra 1940, v 19. roku fašistickej éry, ktorý deň zodpovedá 24. dňu 11. mesiaca 16. roku éry Syowa.“ Európska expanzia síce prinútila ázijského obchodníka datovať obchodný list „európskym“ spôsobom, ale naše Nové roky sú väčšine obyvateľstva zemegule ľahostajné, datovanie pred a po Kristovi nepochopiteľné a zbytočne komplikované.

Storočie, a teda aj milénium je z hľadiska historiografie iba konvencia, ústupok nástoľčivej potrebe ľudí nekonečný tok dejín usporiadať, sprehľadniť. Žiadna historická škola nemá vo svojich základoch také dejinotvorné procesy a sily, ktoré by sa bez deformácií dali vtesnať do hraníc storočia, či už je to vývoj ekonomiky, myslenia, kultúry, politických inštitúcií. Aj historici, ktorí predpokladajú zasahovanie nejakej vyššej bytosti do dejín, by predstavu, že sa Demiurg pri tom riadi desatinným systémom, asi považovali za rúhanie.

Mnohé historické javy, ktoré poznamenali a poznamenávajú slovenskú spoločnosť, nastupovali na scénu už v devätnástom storočí. Jeden z motorov modernizácie, industrializácia, začala dlho pred magickým rokom 1900. Dovtedy stihlo veľa tovární nielen vzniknúť, ale aj skrachovať. Predchodca dnešného výrobcu práčok v Matejovciach pri Poprade, firma Scholtz, oslavovala päťdesiat rokov trvania s veľkou pompou už roku 1895. Mnoho textiliek, strojárni, sklárni, papierní, ktoré dodnes produkujú, už oslávilo storočnicu. Prvé továrenské výrobky sa rozvážali ešte furmanskými vozmi, do zámoria z Terstu na plachetniciach. Tovární bolo pravda pred sto-stopäťdesiat rokmi málo, stačili zadymiť iba zopár dolín a otráviť niekoľko potokov. Pochopiť, že je to iba začiatok, na to nebolo treba byť prognostikom, stačilo si prečítať v novinách, ako je to v Anglicku, Belgicku, Pennsylvánii alebo v neďalekom Sliezsku. Dôsledky industrializácie bolo možno vycítiť už pred prvou svetovou vojnou: zmeny štruktúry spoločnosti, urbanizácia, zvýšená mobilita, nové idey i nové organizácie.

Industrializácia patrí medzi tie javy, ktoré vstúpili do dvadsiateho storočia v detskom veku a dosiahli v ňom aj zrelosť. Slovenský priemysel sa bude aj v budúcnosti reštrukturalizovať, inovovať, bude rásť objem výroby, ale krajina sa už industrializovať nebude. Tých 803 269 zamestnaných v priemysle roku 1989 bol vrchol, dnešných niečo vyše 600-tisíc sa sotva podstatne zmení... Pokles podielu priemyslu na zamestnanosti i tvorbe národného dôchodku je jav trvalý, v mnohých krajinách je to už historická skúsenosť.

Sú i také historické javy, ktoré v dvadsiatom storočí vznikli aj sa dovŕšili, napríklad to, čo by sme mohli nazvať „slovakizácia Slovenska“. Roku 1920 žilo na Slovensku 67,7 % „Čechoslovákov“, roku

1950 počet Slovákov dosiahol 86,6 % a odvtedy sa mení iba málo. Podstatnú zmenu národnostného zloženia spôsobil nerovnomerný prirodzený prírastok rôznych etníc, prirodzená asimilácia, ale v nemalej miere i vypovedanie, vyvezenie, odsunutie, vymenenie, nedobrovoľná „reslovakizácia“ a podobne. Slovakizácia zahŕňa aj normalizáciu štruktúry spoločnosti, ktorá mala deformovaný charakter, neprirodzenú a pre stabilitu spoločnosti nebezpečnú prevahu v strategických elitách neslovenských zložiek. Od roku 1918 sa aj slovenská zložka spoločnosti postupne kompletizovala; so slovenskými politikmi, vedcami, podnikateľmi, dôstojníkmi, úradníkmi, mafiánmi, miliardármi, i keď stále prevažovala vrstva, ktorej sa za feudalizmu hovorilo *plebs misera contribuens* – chudobný, dane platiaci ľud. I v etnickej oblasti sú však javy, ktoré sa stali spoločenským problémom už v dvadsiatom storočí, ale v plnej sile sa prejavajú až v dvadsiatom prvom. Najvážnejšou bude pravdepodobne rómska otázka.

Päťina obyvateľstva, prevažne málo vzdelaná, nekvalifikovaná, a preto v náročnom prostredí nasledujúcich desaťročí ťažko zamestnateľná, žijúca uprostred starnúcej populácie a zápasiaca s ťažkými sociálnymi problémami, bude tvoriť v mnohých obciach, v niektorých okresoch a oblastiach väčšinu. V každom prípade početnú skupinu, ktorá s veľkou pravdepodobnosťou bude disponovať už aj vyhraneným národným cítením, čerstvým, a to býva spravidla radikálne. Z folklórnej záležitosti minulého, sociálneho problému terajšieho sa v budúcom storočí stane rómska otázka národnostnou, komplexnou a dramatickou. Všetky danosti sú už tu a v perspektíve niekoľkých desaťročí sú nezmeniteľné, iba zmierniteľné.

Naliehavé sú aj problémy, ktoré sa vynorili už v devätnástom storočí, prežili dvadsiate a celkom iste ich zdedí aj to nasledujúce. Jedným, a asi kľúčovým, je ekonomické zaostávanie. Nie nerozvinutosť. V tzv. ukazovateli ľudského rozvoja, ktorý od roku 1990 vypracováva OSN a ktorý syntetizuje úroveň ekonomiky, vzdelávania a zdravotníctva, sme v roku 1994 boli vo svetovom meradle na slušnom 42. mieste spomedzi 175 sledovaných krajín. Neuspokojujúce však je a vždy bolo postavenie Slovenska v Európe, teda v priestore, ktorý u nás odjakživa formuloval požiadavky,

generoval očakávania, vytváral konkurenčné prostredie. Vyspelé európske krajiny aj u nás určovali limity, stavali latky, pod ktorými bol neúspech a nad nimi prosperita alebo aspoň prežitie. Približovanie sa alebo vzdalo vanie sa od týchto limitov a noriem spoluformovali životný štandard, úroveň vzdelávania, sociálneho zabezpečenia, vedy, kultúry, uspokojovanie všetkých potrieb, ktoré boli v danej dobe považované už za normálne. Boli vygenerované v bohatšom prostredí, v krajine pôvodu ich uspokojovanie spoločnosť stabilizovalo, spoločnosti, ktoré na to nemali, frustrovala nedostupnosť poznaného.

Vnímanie zaostávanie sa historicky menilo, zdá sa, že je stále intenzívnejšie, rozšírenejšie. Už na začiatku storočia si ho dobre uvedomovali nielen ekonómovia a politici, ale aj najjednoduchším dedičanom bolo jasné, že rok-dva práce v amerických baniach im prinesie viac ako desať rokov hrdlačenia na vlastnom poličku. Chovali sa presne tak ako dnešní aktéri „úniku mozgov“.

Dlhodobé porovnávanie úrovne krajín sú dosť riskantné, údaje sa líšia v dôsledku rôznej metodiky autorov i prameňov. I s prihliadnutím na nepresnosť fenomén zaostávania možno vymedziť dosť výrečne. Roku 1913 bol v Uhorsku národný dôchodok na obyvateľa okolo 435 vtedajších korún ročne. Bolo to asi o 20 % menej ako v Taliansku, polovica úrovne v Nemecku a okolo tretiny dôchodku v Anglicku. Oveľa vyšší ako u nás bol dôchodok vo Švédsku, v Nórsku, Dánsku, Belgicku i Holandsku. Vzhľadom na zaostávanie celej juhovýchodnej i východnej Európy za Uhorskom možno odhadnúť našu vtedajšiu úroveň v porovnaní s celou Európou asi na polovicu.

V súčasnosti, keď sa Slovenská republika snaží stať sa členom Európskej únie, sa mnohokrát zisťovalo, aké je jej miesto v európskej kooperácii i konkurencii. V roku 1993, teda v najhlbšom bode poprevratovej hospodárskej krízy, tvoril po prepočítaní kúpnej sily hrubý domáci produkt iba 33,6 % priemeru členov Európskej únie. Nasledujúci rýchlejší rast na Slovensku to o nejaké percento vylepšil, ale na obraze dlhodobého historického trendu to mení iba málo. Ak vezmeme do úvahy hlbší úpadok v niektorých veľkých postkomunistických krajinách ako u nás, tak sa nachádzame asi tam, kde sme boli pred sto rokmi. Boli sme chudobní, optimista

by povedal, že chudobnejší príbuzní v bohatej rodine, a nimi sme aj ostali.

Je to úspech alebo porážka?

Z takého pohľadu na slovenské dejiny, ktorý vidí všade a permanentne okolo nás i vnútri Slovenska iba neprajníkov, nepriateľov, zradcov, pre ktorý je základným zorným uhlom krivda a masochizmus, je úspechom, že vôbec jestvujeme. Dobré, sme, ale akí? Historiografia, pre ktorú boli Slovensko a Slováci vždy normálni, musí takýto storočný vývoj pokladať ak nie za porážku, tak aspoň za neúspech. Už i preto, že ani v Uhorsku, ani v Československu so spojovníkom i bez neho, ani v dvoch Slovenských republikách nejestvovala vláda, ktorá by nejakým spôsobom stav zaostávania nerefletovala, nepredpisovala recepty a vízie odstránenia. Niektoré komplexné, iné iba čiastkové, niekto naliehavo, niekto iba na okraj, ale problém tu bol. Často sa stavali náhradné ciele, za Uhorska sa mala krajina vyrovnáť lepšie zorganizovanej, bohatšej, a preto silnejšej západnej časti monarchie. Po roku 1918 je tu variant vyrovnáť sa „staršiemu bratovi“. Po roku 1939 bol cieľ zaradiť sa do Novej Európy, v ktorej sme mali mať podľa dobovej terminológie „primerané miesto a úlohu“.

Od roku 1948 sa ďalšia verzia dobiehania staršieho brata stala jedným z kľúčových sloganov štátnej ideológie i plánovania. Vízia „rozvinutého Slovenska v rozvinutom Československu“ bola súčasťou projektu celého socialistického tábora. Dobechnúť a predbehnúť akoby chradnúci a stagnujúci kapitalistický svet, a to buď v presných termínoch, alebo keď sa nepríjemne blížili – nejasnejšie, ale ešte stále nádejne – „v historicky krátkom čase“.

Žiadny z politických režimov, ktoré sa tu za storočie vystriedali, nestál na mieste. Postavili sa tisíce kilometrov železníc, ciest, mosty, obytné domy aj honosné verejné budovy, vysoké školy i divadlá, nemocnice i štadióny, zvyšovala sa vzdelanosť a kvalifikácia, ale aj bohatšie časti Európy mali tú nepríjemnú vlastnosť, že nikdy dlho nestáli na mieste. Uhorskú etapu „dobiehania“ maďarskí historici vo svojich desaťzväzkových dejinách zhrnuli veľmi výstižne: „Za polstoročie pred prvou svetovou vojnou Uhorsko – v dôsledku rýchleho rozvoja – trochu zmenšilo zaostávanie za západnou Európou a druhou časťou monarchie, ale jeho odstránenie sa nepodarilo.“

Nepodarilo sa ani po páde Uhorska, v medzivojnovom období. Spočiatku sa draho platilo za rozpad veľkého hospodárskeho celku, medzivojnové obdobie bolo poznamenané aj dvoma svetovými krízami, povojnovou a Veľkou krízou po roku 1929. Iba vďaka neobvykle pomalému pohybu celosvetovej ekonomiky v medzivojnovom období sa miesto Slovenska i celého Československa výraznejšie nezhoršilo. Pre tých, čo veria, že Československo naozaj patrilo medzi desať najrozvinutejších krajín sveta, to iste žiadna tragédia nie je. Inak sa to javí, ak sa na zakorenenú vieru o „prvej desiatke“ pozrieme podrobnejšie. Československo síce malo v priemysle pomerne rovnaký počet zamestnaných ako Nemecko, ale produktivitu iba polovičnú. V roku 1938 bola priemyselná výroba na hlavu vo Veľkej Británii 140 USD, v Nemecku 132, vo Švédsku 96, v Československu však iba 57. Dôležité sú aj dva ďalšie údaje: rakúska produkcia bola 59 USD na hlavu, teda skoro totožná s ČSR, talianska bola nižšia, iba 41 USD.

Československo malo svetoznáme podniky a značky, Škodu, Prazdroj, textil i sklo. Výroba zbraní bola tiež úspešná, po väčšinu dvadsiateho storočia bola vojna, tá súčasná i pripravovaná, obľúbeným biznisom. Väčšina československého, slovenského predovšetkým priemyslu sa však pohybovala iba v druhom či treťom slede moderných technológií. Textil, hračky, väčšinu sortimentu skla, obuv, smaltované hrnce i ohýbaný nábytok si už dokázali vyrobiť aj Rumuni, Juhoslovania. Vtedajší ázijský tiger – Japonsko – vyrábal lacnejšie a predával agresívnejšie. Mnohé náročné výroby boli v nedohľadne, z rádiových elektróniek vyrobených Philipsom v Holandsku sa v tridsiatych rokoch u nás iba čerpal československý vzduch. V obchode, financiách sme tiež hrali iba druhú ligu.

Podobne ako Uhorsko, aj medzivojnové Československo malo dostatočnú dynamiku, aby nezaostalo, ale nie dostatočnú na to, aby prekonalo svoj tradičný handicap oproti európskym jednotkám. Platí to aj o Slovenskej republike po roku 1939, i keď vojnové roky na porovnávanie dlhodobých trendov nie sú najvhodnejšia doba. Potrebu i uznanie nevyhnutnosti rozvoja však dobre dokumentujú vtedajšie zákony na podporu investícií a priemyslu, modernizovaná podoba uhorských zákonov pred roku 1918.